ERMENİ DEVRİMCİ GRUPLARI ÜZERİNE İLGİNÇ BİR MAKALE

AVİM

Analiz No : 2026 / 19

21.04.2026

Bu yazı ilk olarak AVİM tarafından 15 Nisan 2026da yayınlamış İngilizce bir makalenin Türkçe çevirisidir.

Kısa bir süre önce İngiliz gazeteci ve yazar Kyle Orton, Osmanlı Devletinin (İmparatorluğunun) son dönemlerinde Ermeni Devrimcilerin rolü üzerine oldukça ilginç ve kapsamlı bir makale[1] kaleme almıştır. Ortona göre akademisyenler; Ermeni devrimcilerin 1890lardan itibaren hareketlerini geliştirmekteki başarılarını, yirmi yılı aşkın süre tutarlı bir biçimde uyguladıkları provokasyon stratejisinin etkinliğini, 1914-15 yıllarında gerçekleştirdikleri isyanın boyutunu ve dış destek sağlama konusundaki siyasi becerilerini açıkça ortaya koymakta tereddüt etmektedirler. Ortonun makalesi, Ermeni devrimcilerin Osmanlı Devletinin çöküşündeki rollerine ve etkilerine dikkat çekerek tam da bu noktada önemli bir katkı sunmaktadır.

Ortonun makalesi Ermeni Sorununu Berlin Kongresi sonrasında ortaya çıkışını, yani konunun Avrupalı güçlerin dikkatini celp ederek Avrupa diplomasisinin bir parçası haline gelişini ele alarak başlamaktadır. Başlangıç aşamasında olan Ermeni ulusal hareketi, siyasi emellerini Avrupa müdahalesine sayesinde gerçekleştirmeyi umuyordu. Ortona göre, Rus müdahalesi sayesinde bağımsızlığını kazanan Bulgaristan örneği, Ermeniler arasında benzer bir yol izlemek isteyenlere ilham kaynağı olmuştur. Ermenilerin bu çabası gözden kaçmamış ve takip eden yıllarda Ermeni meselesini uluslararası alana taşıma çabaları Osmanlı Müslümanları arasında korku ve hoşnutsuzluğa yol açmıştır.

Sonraki yıllar Ermeni devrimci komitelerinin; yani Armenakan Partisinin (1885), Hınçak Devrimci Partisinin (1887) ve Ermeni Devrimci Federasyonu/Taşnaksutyunnun (1890) kuruluşuna tanıklık etmiştir. Bu gruplar Müslümanların karşı saldırılarını ve Avrupa müdahalesini tetiklemek amacıyla terör ve provokasyon eylemlerine girişerek etnik

gerilimleri tırmandırmışlardır.

Makalenin önemli bir bölümünü Sultan II. Abdülhamid dönemi teşkil etmektedir. Sultan, Ermeni emellerine karşı bir denge unsuru oluşturmak adına Doğu Anadoludaki aşiretlerden teşkil edilen ve Hamidiye Süvari Alayları olarak anılan birlikleri kurmuştur.

Orton, dönemin devrimci stratejisindeki trajik bir ironiye dikkat çekmektedir: Bazı devrimciler, saldırı ve isyanları kışkırtarak Müslümanların tepkisini çekme ve böylece Avrupalı güçleri (İngiltere, Fransa, Rusya) müdahale etmeye zorlama umudu içindeydiler. Bu dönemin en ünlü eylemi, Avrupa müdahalesini tetiklemek amacıyla Taşnaklar tarafından 1896 yılında gerçekleştirilen İstanbuldaki Osmanlı Bankası baskınıdır. Ancak bu eylem, Avrupa müdahalesi yerine Ermeniler ve Müslümanlar arasında çatışmaları tetiklemiştir. Aynı dönemde imparatorluğun pek çok yerinde de benzer olaylar silsilesi görülmüştür.

Devrimcilerin şiddetinden uzak duran ve bunu kınayan Ermeniler de hedefe alınmıştır. Örneğin 1894 yılında Ermeni Patriği Horen Aşıkyan, Ermeni milliyetçilerini, Ermeniler için sadece felaketle sonuçlanabilecek bir toplumsal çatışma tohumu ektikleri gerekçesiyle şiddetle kınamış ve sonuç olarak Hınçaklar Aşıkyana iki defa suikast girişiminde bulunmuştur. Takip eden on yıllarda Taşnaklar isyan, terör ve her türlü şiddet girişiminde Hınçakları geride bırakmıştır. Orton şu yorumda bulunmaktadır:

> Mart-Nisan 1904 döneminde Sasunda bir başka Ermeni isyanı patlak verdi. Antranik liderliğindeki yüzlerce Taşnak, Rusya üzerinden bölgeye sızarak yerel isyancılara silah dağıttı ve Avrupa müdahalesini tetikleyebilecek misillemeleri kışkırtmak amacıyla Müslüman köylerine saldırmaya başladı. Osmanlılar isyanı bastırdı ve □□□ önemli Taşnak kaybı Hrayr Dzhoghk olmak üzere □□□□□□□□ Ermeni sivilin katledildiği bildirildi. Ancak İngiliz Konsolosu kısa süre sonra bölgeyi ziyaret ederek gördüğü kanıtlara dayanarak katliam ve mezalim suçlamalarını sürdürmenin zor olacağını belirtti.

1908 Jön Türk Devrimi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin (İTC) muhalefet yıllarında Ermeni devrimcilerle birlikte çalışmış olması ve Ermeni Sorununu çözmek için adımlar atmasıyla bu dinamiklerde bazı değişiklikler getirmiştir. Orton bu olumlu gelişmeleri şöyle sıralamaktadır:

> İTC; Hristiyanlara eşit haklar sunmuş, Ermeni siyasi aktivizmi için yasal alanı genişletmiş, Ermenilere silah taşıma izni vermiş ve Hristiyanları Osmanlı ordusuna dahil etmiştir. Aynı zamanda Hamidiye Alaylarını dağıtarak, asi komutanları hapsederek ve Kürtleri disipline etmeye kararlı yerel yöneticiler atayarak Ermenilere yönelik Kürt tehdidini azaltacak önlemler almıştır.

Buna karşılık Ermeni komiteleri, İTC ile iş birliklerinin sona erdiği 1912 yılına kadar terör faaliyetlerini resmen durdurduklarını ilan etmişlerdir. Ancak Orton bu resmi duruşun taşradaki gerçekliği her zaman yansıtmadığını, zira Taşnakların gündüz siyaset, gece terör şeklinde hareket ettiğini belirtmektedir.

Orton, 1912-13 Balkan Savaşlarındaki Osmanlı yenilgisinin Osmanlı gerilemesinin zirve

noktası olduğunu ve bu dönemin 1915te yaşananları şekillendirmedeki öneminin azımsanamayacağını belirtmektedir; zira yurtlarından sürülen ve katliamların dehşet hikayelerini taşıyan yarım milyon Müslüman muhacirin gelişi, mezhepsel gerginliği daha da alevlendirmiştir. Bu sırada Rus diplomasisi ve gizli faaliyetleri, herkesin zihninde Balkan olaylarını Ermeni Sorunu ile birleştirmiştir. Osmanlının zayıflığından ve yenilgisinden yararlanan Rusya, Ermeni Sorununu tekrar uluslararası gündeme taşıyarak Doğu Anadolu için özel bir statü talep etmiştir. Şubat 1914te Osmanlılara bir Reform Antlaşması dayatılmış ve bu antlaşma Avrupalı Büyük Güçler adına sadece Rusya tarafından imzalanmıştır.

Birinci Dünya Savaşının başında Ermeni komiteleri Rus ordusu ve politika yapıcılarıyla temas kurmuş, Rus Dışişleri Bakanı Sazonov ise Tiflis komutanlığına savaş başlar başlamaz Rusya adına cephe gerisinde faaliyet göstermeleri için Osmanlı Devleti içindeki Ermenileri ve Süryani Hristiyanları silahlandırmaya başlaması talimatını vermiştir. Orton, Ermeni komitelerinin oynadıkları bu tehlikeli oyunun risklerinin tamamen farkında olduklarını belirtmektedir:

> Taşnakların (Pariste mukim) önde gelen propagandacı ve personel alım sorumlularından biri olan Aram Turabian açıkça şunları ifade etmiştir: Ermeni devrimciler Türk yönetimi altındaki Ermeni bölgelerinin masum sakinlerini neye maruz bıraktıklarını çok iyi biliyorlardı; ancak bir halkın tarihinde öyle anlar vardır ki... geleceği korumak adına mevcut neslin bir kısmını feda etmek gerekir.

Ermeni komitelerinin Ruslar tarafından silahlandırılmasının gizli operasyonlar olması gerekiyordu, ancak bunları gizlemek zordu ve kısa süre sonra bu komitelerin faaliyetlerini vurgulayan istihbarat raporları Osmanlıya akmaya başlamıştır. Bu ise Doğu Anadoluda tam bir kaosun ortaya çıkmasıyla ve sosyal düzenin çökmesiyle sonuçlanmıştır:

> Rus silahlarının herkes için erişilebilir olmasıyla birlikte Ermeni gerillalar Devlete saldırdı, Müslüman köylerini yağmalayıp katletti; devlete sözde sadık Kürt düzensiz birlikleri, Türk ve Kürt çeteleri ile Müslüman köylüler ise Ermeni yerleşimlerine baskınlar düzenleyip buralarda katliamlar yaptı.

Savaş devam ettikçe ordular muharebelerde ilerleyip geri çekilmiş, bölge şiddet sarmalına girmiş ve sivil nüfus ağır kayıplar vermiştir. Ancak savaştan sonraki tutumlarının aksine, Ermeniler savaş sırasında üstlendikleri rolleri itiraf etme konusunda pek çekingen olmamıştır:

> Rusyanın en yüksek tirajlı gazetelerinden biri olan *Russkoe Slovo*, 24 Ocak 1915 tarihinde Calkus adında Ermeni bir avukatın şu mektubunu yayımlamıştır: Türkiyenin gözünde ☀ vatana ihanetten suçluyduk. Ermeniler bu ihaneti hiç uzatmadan itiraf etmektedirler. ☀ Ermeni, Türkiyeye karşı haindir çünkü Türkiye onun annesi değil, üvey annesidir. Giderek artan sayıda Ermeni, Rus ordusu saflarında gönüllü oluyor. Dünyanın dört bir yanından Rusyaya akın ediyorlar ☀ Onlar Rusyaya ve Rusyanın hedeflerine inanıyorlar. Rus Dumasında Ermeni bir mebus olan Kadet Mikayel Papacanyan, 28 Ocak 1915te Dumada şunları söylemekteydi: Türk Ermenistanının Ermeni nüfusu, muzaffer [Rus] ordumuzu sevinçle karşıladı. Ermeniler ellerinden

geldiğince ve her yerde yardım ettiler ve Ruslar için içten bir karşılama hazırladılar.

Benzer şekilde İtilaf Devletlerine de silahlı isyanlar yoluyla Kilikyanın işgaline destek sözleri verilmiştir. Zeytun Ermenilerine ait heyetler, Boğos Nubar ve Taşnaklar bu tür bir girişim için İtilaf güçlerine ayrı ayrı başvurmuş ve nihayet Zeytunda isyan başlatmışlardır; ancak İtilaf Devletleri Kilikya yerine Gelibolu'ya çıkarma yapmaya karar vermiştir.

Doğu Anadoluda Ermeni isyancılar uzun bir zaman boyunca biriktirdikleri silah stoklarına sahip olduklarından iyi teçhiz edilmişlerdi. Vanda tam kontrolü sağlayacak örgütsel kapasiteye sahiplerdi ve diğer bölgelerden gelen takviyelerle daha da güçlenmişlerdi. Van İsyanında bu durum, üç Osmanlı jandarma tümenini, Birinci Kuvve-i Seferiyeyi ve ağır silahlar kullanan Kürt milisleri bir ay boyunca meşgul etmelerini sağlamıştır. Vanı kontrol eden Ermeni komiteleri direnişleriyle destekledikleri ve müttefikleri olarak gördükleri Rus makamlarına hemen haberciler göndermişlerdir. Zeytundaki isyandan hemen sonra gerçekleşen Van isyanı, Rusya tarafından yönetilen genel bir Ermeni isyanının mevcut olduğu yönündeki Osmanlı algısını doğrular nitelikteydi.

Orton; Osmanlı hükümetinin ancak birkaç cephede saldırı altında olduğu, İmparatorluğun bekasının söz konusu olduğu ve işgalcilerin içeriden bir düşman devşirdiği bir sırada aktif önlemler almaya karar vererek 24 Nisanda Ermeni komite üyelerini tutukladığını ve 27 Mayısta geçici sevk ve iskân kanununu çıkardığını belirterek makalesini sonlandırmaktadır.

Sonuç olarak Kyle Orton, Osmanlı Devletinin son on yılında Ermeni devrimci grupların rolü üzerine dengeli bir makale yazmıştır. Geleneksel Batı merkezli anlatıları genellikle bu devrimci grupların bölgedeki etnik gerilimlerin tırmanmasındaki rolünü ve daha da önemlisi, savaş sırasında karşılarına çıkan Müslüman nüfusa yönelik uyguladıkları kitlesel şiddeti küçümsemekte, görmezden gelmekte veya inkâr etmektedir. Sadece bu nedenden ötürü bile Ortonın çalışması takdiri hak etmektedir.

**Resim: Taşnak General Antranik - Kaynak: Kyle Ortonın Substack sayfası*

[1] Kyle Orton, The Armenian Revolutionary Movement in the Ottoman Empire Up to 1915, *It Can Always Get Worse* - Substack page by Kyle Orton, April 1, 2026, https://www.kyleorton.com/p/the-armenian-revolutionary-movement-in-the-ottoman-empire-up-to-1915

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: AVİM, . 2026. "ERMENİ DEVRİMCİ GRUPLARI ÜZERİNE İLGİNÇ BİR MAKALE." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2026 / 19. Nisan 21. Erişim Kasım 22, 2026. https://avim.org.tr/tr/Analiz/ERMENI-DEVRIMCI-GRUPLARI-UZERINE-ILGINC-BIR-MAKALE

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır